

Ο Δρόμος Προς τον Πόλεμο

Γεώργιος Οικονόμου

Γιατί η μετα-ψυχροπολεμική τάξη διαρρήχθηκε και μετατράπηκε σε πολεμική αναμέτρηση για την Ουκρανία; Η Ευρώπη αναγκάζεται σήμερα, όπως το 1989, να επιλέξει μεταξύ των δύο στρατοπέδων, της Μόσχας και της Ουάσιγκτον.

Η πηγή της τραγωδίας αυτής είναι η επιμονή του Πούτιν να ελέγχει την ανεξαρτησία της Ουκρανίας επειδή έχει επιλέξει την πρόσδεση της στο άρμα της Δύσεως.

Η Δύση είναι δύσκολο να δεχθεί ότι μια σημερινή εκδοχή του τοίχους του Βερολίνου θα εμφανιστεί πλησιέστερα προς ανατολάς.

Ο Πούτιν ως πρόεδρος της Ρωσσίας δεν είναι διατεθειμένος να ανεχθεί την ανεξαρτησία της Ουκρανίας λόγω του ειδικού ρόλου της χώρας στην, κατ' αυτόν, μεγαλύτερης καταστροφής του 20^{ου} αιώνα: την κατάρρευση της Σοβιετικής Ενώσεως.

Τριάντα χρόνια πριν, η ανεξαρτητοποίηση του Κιέβου κατέστησε το διαζύγιο αναπόφευκτο. Η απόφαση του Πούτιν να επιτεθεί στην Ουκρανία, εσφράγισε το τέλος της ήδη καταρρέουσας μετά ψυχροπολεμικής ειρήνης.

Τα πρόσφατα γεγονότα έβαλαν ταφόπετρα στην περίοδο που χαρακτηριζόταν από το πιστεύω, που αποδείχθηκε απατηλό, ότι η Ευρώπη δεν θα ξαναζήσει ένα μεγάλης κλίμακας πόλεμο στα εδάφη της.

Πως έφτασε η Ουκρανία στον κομβικό αυτό ρόλο; Υπάρχουν πολλές απαντήσεις όπως η ταυτότητα και οι εθνότητες των Ρώσων και των Ουκρανών, καθώς και η ιστορία της τελευταίας χιλιετίας.

Υπάρχει όμως και μια αλληλουχία γεγονότων που συνέτειναν στην αυξημένη σημασία που απόκτησε η Ουκρανία, αν επικεντρωθούμε στον τρόπο με τον οποίο οι διαφορές μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ρωσσίας στην μετά-σοβιετική περίοδο αύξησαν τις εντάσεις μεταξύ τους και συνέβαλαν στην σημερινή κλιμάκωση.

Οι ηγέτες της Δύσεως στην δεκαετία του 1990 ε γνώριζαν ότι η προσφάτως ανεξαρτοποιοηθείσα Ουκρανία ήταν το κλειδί για την ειρήνη στην Ευρώπη.

Η μάχη για την τύχη της Ουκρανίας άρχισε πριν ακόμη ανεξαρτητοποιοηθεί από την Σοβιετική Ένωση και, πίσω από κλειστές πόρτες, εδίχασε την κυβέρνηση του Μπους πατέρα.

Καθώς η σοβιετική ένωση διαλυόταν το 1991, ο Dick Cheney, Υπουργός Αμύνης συμβούλευσε τον Πρόεδρο ότι η Ουάσιγκτον πρέπει να κάνει το παν για να επιταχύνει την πτώση της . Ο Υπουργός των Εξωτερικών, James Baker, διαφώνησε ριζικά.

Ο Baker πίστευε ότι ήταν αναγκαίο να διατηρηθεί η Σοβιετική Ένωση – ο μεγαλύτερος εχθρός της Αμερικής – αλώβητη, άλλως το πυρηνικό οπλοστάσιο της με 35,000 πυρηνικές κεφαλές θα διασπόταν κατά απρόβλεπτο τρόπο, και προειδοποίησε τον Μπους ότι δεν υπάρχει άλλο θέμα εξωτερικής πολιτικής που να χρήζει περισσότερης προσοχής.

Η κυβέρνηση Μπους είχε χωριστεί στα δύο. Μέχρι δε να αποφασισθεί τι θα γίνει, οι Ουκρανοί προκήρυξαν δημοψήφισμα την 1η Δεκεμβρίου 1991, με

θέμα την ανακήρυξη ανεξαρτησίας. Το αποτέλεσμα: εψήφισε το 84% και η απόφαση ήταν 90% υπέρ της ανεξαρτησίας.

Στην Κριμαία η υποστήριξη για ανεξαρτησία ήταν 54% και πάνω από 95% στις δυτικές επαρχίες και το Κίεβο. Ακόμη και στο Donetsk και στο Luhansk και στις παρακείμενες ανατολικές επαρχίες, η ψήφος υπέρ ήταν άνω του 80%.

Ο τότε Αμερικανός πρέσβυς στην Ρωσία Robert Strauss, συμβούλευσε την Ουάσιγκτον ότι το πιο σοβαρό γεγονός του 1991 για την Ρωσία δεν ήταν η κατάρρευση του Κομμουνισμού, αλλά η απώλεια της Ουκρανίας, την οποία οι Ρώσοι όλου του πολιτικού φάσματος θεωρούσαν ως έδαφος δικό τους.

Συγχρόνως, η Δύση αντελήφθηκε ότι η νέα ανεξαρτητοποιημένη χώρα είχε γίνει η τρίτη μεγαλύτερη πυρηνική δύναμη – μεγαλύτερη από την Βρετανία ή την Γαλλία.

Η Μόσχα διατηρούσε ακόμη τον έλεγχο των πυρηνικών, αλλά αυτό δεν μείωνε τον πανικό που ένοιωθε ο Baker ότι ο φυσικός τους έλεγχος ανήκε σ' ένα κράτος στο οποίο επέρχεται μια κοσμογονική αλλαγή.

Βέβαια η Ρωσία είχε και τις δικές της ανακατατάξεις, αλλά τουλάχιστον κατοικείτο από τους γνωστούς στην Ουάσιγκτον δαίμονες, και έτσι κατά την άποψη τους η Μόσχα έπρεπε να κληρονομήσει το οπλοστάσιο.

Ο σύμβουλος εθνικής ασφαλείας, Brent Scowcroft, προσπάθησε να πείσει τον Baker ότι οι Ουκρανοί δεν θα μπορούσαν να ενεργοποιήσουν τις πυρηνικές κεφαλές και θα ήσαν λιγότερο επικίνδυνοι για τις Ηνωμένες Πολιτείες από τους Σοβιετικούς. Ο Baker δεν επείθετο. Το 1991 και 1992

επανεπιλημμένως επισκέφθηκε την καταρρέουσα Σοβιετική Ένωση για να διασφαλίσει ότι η μόνη διάδοχος πυρηνική δύναμη θα ήταν η Ρωσία.

Η ήττα του Μπους πατέρα το 1992, μετά από μόνο μια προεδρική θητεία, έθεσε τέρμα στις προσπάθειες του Baker. Η συζήτηση για το μέλλον των πυρηνικών κεφαλών εσυνεχίστηκε καθώς το θέμα της αύξησης των μελών του NATO πέραν της Ηνωμένης Γερμανίας έγινε πραγματικότητα. Τα δύο αυτά θέματα εθεωρήθηκαν αλληλένδετα από τον νέο Πρόεδρο, τον Bill Clinton.

Ο Clinton ήθελε η Ουκρανία να αισθάνεται αρκετά ασφαλής για να εγκαταλείψει τις πυρηνικές κεφαλές που υπήρχαν στο έδαφος της. Εάν όμως η Αμερική υπέκυπτε στις επιθυμίες των χωρών μεταξύ της Γερμανίας και της Ουκρανίας να γίνουν μέλη του NATO, αυτό θα έφερνε το αντίθετο αποτέλεσμα στο Κίεβο.

Ο Clinton προειδοποίησε τους ηγέτες του NATO τον Ιανουάριο 1994 ότι «κράτη της πρώην Σοβιετικής Ενώσεως έχουν σχεδόν αγνοηθεί κατά την διάρκεια αυτής της διαφοράς απόψεων για το προς τα που να επεκταθεί η συμμαχία. Γιατί να τραβήξουμε μια νέα γραμμή μέσα στην Ευρώπη λίγο πιο ανατολικά; Αυτό θα περιορίσει το μέλλον της Ηπείρου που σημαίνει ότι θα υπάρξει μια δημοκρατική κυβέρνηση σε κάθε ένα από τα ανεξάρτητα κράτη της πρώην Σοβιετικής Ενώσεως, όλα των οποίων θα δεσμεύονται σε μια κοινή ασφάλεια. Δεν πρέπει να γίνει τίποτα που να απομακρύνει την πιθανότητα αυτή».

Υπό την πίεση όλων αυτών των σκέψεων, ο Clinton αποφάσισε ότι παρά να τραβήξει γραμμή μεταξύ νατοϊκής Ευρώπης τόσο σύντομα αφότου «έσβησε» η διαχωριστική γραμμή, θα προσπαθούσε να θολώσει τυχόν μελλοντικές διαφορές.

Αποδέχτηκε τις συμβουλές του Υπουργού Αμύνης και του αρχηγού του Επιτελείου και ενέκρινε την δημιουργία μιας νέας οργάνωσης, του Συνεταιρισμού για την Ειρήνη (Partnership for Peace - PfP) ανοικτής στα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης καθώς και στα μετα-Σοβιετικά κράτη.

Η προσέγγιση αυτή δεν υποχρέωνε την Ουάσιγκτον ούτε να τραβήξει μια νέα γραμμή μεταξύ της μετα-ψυχροπολεμικής Ευρώπης ούτε να αφήσει την Ουκρανία και τις άλλες μετα-σοβιετικές δημοκρατίες να ενεργούν αυτοβούλως.

Η PfP δεν ήταν τόσο δημοφιλής όπως η ιδέα να γίνουν οι χώρες αυτές μέλη του NATO. Επειδή όμως αντιλαμβάνονταν την γραμμή που προωθούσε ο Clinton για την Ουκρανία, οι ανατολικοευρωπαίοι συμφώνησαν να την στηρίξουν. Το ίδιο έπραξε η Ρωσία και η Ουκρανία. Έτσι η PfP έγινε αποδεκτή από όλους τους ενδιαφερόμενους. Η πολιτική αυτή συγχρόνως απόφευγε να τραβήξει διαχωριστική γραμμή στην Ευρώπη, επέτρεπε στο NATO να μεγαλώσει και προσέφερε ένα ασφαλές αγκυροβόλιο για την Ουκρανία ενώ συγχρόνως ήταν αποδεκτή από την Ρωσία.

Παρ' όλο που η λύση αυτή ήταν για όλους ικανοποιητική, η Ουάσιγκτον την εγκατέλειψε λόγω των καταστροφικών επιλογών του Ρώσου Προέδρου Boris Yeltsin και της αλλαγής των προτεραιοτήτων του Clinton.

Ο Yeltsin αποφάσισε να εισβάλει στην περιοχή της Chechnya στα τέλη του 1994, προς μεγάλη δυσφορία της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, η οποία ανησυχούσε ότι η αναβίωση της σοβιετικής πολεμικής τακτικής θα τους έθετε σε κίνδυνο. Ο ανεξέλεγκτος πληθωρισμός και η νίκη εξτρεμιστών στις Ρωσικές εκλογές αύξησαν τους φόβους ότι η Ρωσία εκτροχιάζονταν.

Συγχρόνως η αιματοχυσία στα Βαλκάνια κατέστησε επείγοντα όλα τα θέματα της Ευρωπαϊκής ασφάλειας και εδημιούργησε νέες τριβές μεταξύ Ουάσιγκτον και Μόσχας για τον χειρισμό των εμπολέμων.

Η νίκη του Ρεπουμπλικανικού κόμματος στις ενδιάμεσες εκλογές του 1994 οι οποίες εβασίσθησαν στο «Συμβόλαιο με την Αμερική» που εζητούσε πιο γρήγορη ανάπτυξη του ΝΑΤΟ, έδωσε το έναυσμα στον Clinton να το υποστηρίξει τουλάχιστον στις πολιτείες που είχε ανάγκη να κερδίσει αν ήθελε να έχει και δεύτερη θητεία το 1996.

Τελευταίο αλλά όχι έσχατον, η συνεχής πίεση στην Ουκρανία να αποπυρηνικοποιηθεί έφερε αποτέλεσμα. Σε αντάλλαγμα των διαβεβαιώσεων για την διατήρηση της ακεραιότητας της χώρας η οποία επισημοποιήθηκε στο Memorandum της Βουδαπέστης το 1994, το Κίεβο συμφώνησε να καταστρέψει το πυρηνικό οπλοστάσιο ή να το επιστρέψει στην Ρωσία. Η κίνηση αυτή εμείωσε την σπουδαιότητα του Κιέβου για την Δύση.

Το αποτέλεσμα όλων αυτών των εξελίξεων ήταν ότι ο Clinton αποφάσισε να τραβήξει μια καινούργια γραμμή στην Ευρώπη. Μέλη του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας και του Υπουργείου των Εξωτερικών αντελήφθησαν την αλλαγή πλεύσης του Προέδρου και υποστήριξαν ότι η κεντρική και ανατολική Ευρώπη έχει υποφέρει πολλά δεινά κατά την διάρκεια της ιστορίας της και ότι ήδη επερίμενε αρκετά για να γίνει μέρος της Δύσης. Έπεισαν τον Clinton να αλλάξει πολιτική όσον αφορά την μεγέθυνση του ΝΑΤΟ.

Αντί να εφαρμόσουν τον Συνεταιρισμό για την Ειρήνη (PfP), έπεισαν την συμμαχία να εφαρμόσει την εγγύηση του άρθρου 5 για ένα αριθμό

κρατών. Αυτό διαχώρισε τις χώρες του πρώην Σοβιετικού μπλοκ σε χώρες που κατάφεραν να εξασφαλίσουν την εγγύηση του άρθρου 5 από εκείνες που δεν το κατάφεραν, όπως η Ουκρανία.

Ενώ η PfP διατηρούσε την επιλογή για τα μέλη ανοικτή ως προς το τι σχέση θα αποκτούσαν, τώρα η μεγέθυνση ήταν η μόνη επιλογή. Το αποτέλεσμα ήταν ότι η επιλογή για την διαχείριση της μετα-ψυχροπολεμικής περιόδου, δηλαδή αντί να προσφέρονται διάφορων ειδών σχέσεις με το NATO, οι επιλογές για τις κεντρικές και ανατολικές μετα-σοβιετικές χώρες περιορίστηκαν δραματικά την εποχή ακριβώς που ο Πούτιν ανερχόταν στην Ρωσία.

Το 1989 ο Πούτιν επέστρεψε από την ανατολική Γερμανία και μέσα σε μια δεκαετία κατάφερε να ανέβει την κλίμακα της εξουσίας και να γίνει πρωθυπουργός τον Αύγουστο 1999, προσωρινός Πρόεδρος τον Δεκέμβριο 1999 όταν παραιτήθηκε ο Γιέλτσιν, και Πρόεδρος στις εκλογές του Μαρτίου 2000.

Ο Πούτιν πίστευε ότι εάν οι Ρώσοι δεν αποχωρούσαν τόσο άτακτα από την ανατολική Ευρώπη θα απόφευγαν πολλά προβλήματα που τα βρήκαν μπροστά τους αργότερα. Πίστευε επίσης ότι δεν έπρεπε να επιτραπεί στις σοβιετικές δημοκρατίες να ανακηρύξουν την ανεξαρτησία τους.

Το 2017 το Pew Research Center υπολόγισε ότι ο αριθμός των Ρώσων που εξούσαν εκτός Ρωσίας ή τις άλλες Σοβιετικές δημοκρατίες ανερχόταν σε 25 εκ. Κατά τον Πούτιν αυτό εσήμαινε ότι οι «Ρώσοι ήταν η μεγαλύτερη εθνική ομάδα στον κόσμο που την εχώριζαν σύνορα».

Καθώς η 30^η επέτειος της Σοβιετικής διάλυσης και της Ουκρανικής ανεξαρτησίας επλησίαζε τον περασμένο χρόνο, είναι φανερό τώρα ότι ο Πούτιν αποφάσισε, εκ μέρους των «Ρώσων» να θέσει τέρμα στην δυνατότητα της Ουκρανίας να πλησιάσει την Δύση.

Υπολόγισε σωστά ότι το Κίεβο, αφού δεν είχε κατορθώσει να εξασφαλίσει μια κουκέτα στην μεταπολεμική ασφάλεια, θα είχε λίγες επιλογές αν η Ρωσία εχρησιμοποιούσε βία για να επιβάλει την υπεροχή της.

Ίσως να υπολόγισε επίσης ότι η Δύση ήταν εξασθενημένη καθώς οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν εσωτερικές διενέξεις, η Βρετανία προσπαθούσε να ξεπεράσει το Brexit, η Γαλλία αντιμετώπιζε εκλογές, και η Γερμανία είχε χάσει την Άνγκελα Μέρκελ η οποία είχε μεγαλώσει στην Ανατολική Γερμανία, εμιλούσε τέλεια Ρωσικά και εκαταλάβαινε πολύ καλά τον Πούτιν.

Τώρα έχουμε πόλεμο και είναι φανερό ότι το 1989 και 1990 μέσα σε όλους τους εορτασμούς, μας έχει διαφύγει κάτι. Για μεγάλο χρονικό διάστημα ορθώς διακηρύτταμε τους τρόπους για την διάλυση της γραμμής που χωρίζει την Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου η οποία και εδημιούργησε πιο ελεύθερες κοινωνίες και περισσότερες επιλογές για τα έθνη της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης και τα νέα μετασοβιετικά κράτη. Η προσοχή ήταν, ορθά, στραμμένη σε εκείνους για τους οποίους η διαγραφή της διαχωριστικής γραμμής αντιπροσώπευε ένα θρίαμβο.

Εκ των υστέρων φαίνεται ότι δεν ελήφθησαν υπ' όψιν αυτοί που έχασαν, κυρίως ο Πούτιν. Εξεχάστηκε επίσης εύκολα ότι η Ρωσία, παρ' όλα τα προβλήματα της μετά την πτώση της σοβιετίας, παρέμεινε μια μεγάλη δύναμη, ελέγχοντας μία τεράστια χερσαία μάζα, άφθονους φυσικούς πόρους και με ένα τεράστιο στρατηγικό πυρηνικό οπλοστάσιο. Επίσης,

πόσο σοβαρά ο Πούτιν υπολόγιζε την αντιπαλότητα με την Δύση για το μέλλον της Ουκρανίας, και πόσο θα ήθελε να επανακτήσει η Μόσχα τον έλεγχο.

Η έναρξη του πολέμου στην Ουκρανία σημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι πρέπει να δούμε το τέλος του Ψυχρού Πολέμου μέσω ενός νέου πρίσματος. Το αποτέλεσμα δεν είναι η αισιοδοξία που ένοιωσαν πολλοί, αλλά η ζημιά που έγινε στον Βλαδίμηρο Πούτιν. Για να ικανοποιήσει την αντίθεσή του στην διάσπαση της Σοβιετικής Ενώσεως κυρίως την απώλεια της Ουκρανίας, ξεκίνησε ένα μεγάλο πόλεμο στην Ευρώπη και διέρρηξε την μετασοβιετική ειρήνη.

Σημείωση: Η παρούσα μελέτη βασίζεται στο βιβλίο της Mary Elise Sarotte, καθηγήτριας στο Πανεπιστήμιο John Hopkins υπό τον τίτλο «Not One Inch: America, Russia and the Making of Post – Cold War Stalemate».

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ